

PĂTRIOTISMUL LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

de GH. GEORGESCU-BUZĂU

Cu veacuri în urmă, poporul se acoperise de glorie, luptînd pentru apărarea patriei amenințată de colosul turcesc, iar apoi pentru redobîndirea independenței ce-i fusese răpită. Conducus în această grea luptă de domnitori plini de cutezanță și însuflețiți de aceeași iubire de patrie, ca Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Ioan Vodă și Mihai Viteazul, poporul a fost gata să se jertfească pentru patrie în acest trecut îndepărtat. Pentru că în secolele XIV—XVI țărănimea, care forma grosul poporului, era în marea ei majoritate liberă și stăpîină pe cea mai mare parte a întinsului patriei. În veacurile următoare însă, cînd feudalismul a atins apogeul, iar apoi a intrat în descompunere, boierimea, egoistă și din ce în ce mai nesățioasă, și-a extins domeniile, înghițînd aproape tot pămîntul țărănimii copleșite de greul dărilor și o dată cu aceasta transformîndu-i pe țărani în șerbi, adică răpîndu-le patria și libertatea. La această jefuire și ingenunchere, boierimea a avut concursul domnitorilor din ce în ce mai slabi, care astfel au pierdut sprijinul mării mase a țărănimii.

Fixînd în timp începutul acestei drame după legătura lui Mihai Viteazul, N. Bălcescu constată cu amar că de atunci „poporul se făcu cu totul nesimțitor la glasul domnului și al boierilor”¹. El dă explicația judicioasă că poporul „nu mai vru a se jertfi pentru o patrie unde nu i s-a lăsat drepturi și pentru o libertate de care el nu se poate bucura”².

În legătură cu această stare de amorțeală a sentimentului patriotic al poporului, Bălcescu discerne: „Pentru ce să se mai jertfească el (poporul) pentru libertate cînd nu se poate bucura de dînsa. cînd e și va rămînea rob? Pentru ce să mai apere o țeară unde n-are nici un drept, nici o palmă de pămînt, nici chiar libera dispoziție a muncii sale?”³.

În loc să se sprijine pe popor și să-l folosească în acțiunile pentru eliberarea patriei, domnitorii și boierii au căutat „razămul împărățiilor streine”⁴, pentru a-i ajuta să țină poporul sub asuprire și a-și asigura astfel exploatarea pe care o intensifică. Atunci cînd unii dintre domnitori sau boieri au inițiat vreo acțiune de eliberare a patriei, ei s-au văzut siliți

¹ N. Bălcescu, *Opere alese*, București, vol. I, E.S.P.L.A., 1960, p. 158.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 259.

⁴ *Ibidem*, p. 103.

„a cerșători ajutor strein“¹, adică ajutorul marilor puteri vecine. De aceea Bălcescu îi acuză : „Aristocrați, ei se uitau împrejurul lor, vedeau oameni corupți și degradați și strigau cu desperare : „Unde sînt acum vitejii lui Mircea, Vlad Țepeș, Radu de la Afumați și Mihai ?“ Ei nu priveau jos, prea jos, poporul care se țira la picioarele lor și se muncea ca să le hrănească lenea ; ei nu gîndeau că din acest popor au ieșit toți acei viteji, că el a mîntuit țeara într-atîtea rînduri și că ar mîntui-o încă, dacă ei, făcînd apel la dînsul, l-ar fi interesat la pricina țării și i-ar fi dat drepturi și o patrie a apăra“².

Încrezător în dragostea latentă de patrie a poporului, Bălcescu continuă acuzarea : „Ei nu știau ce poate face un popor, cît de mic, cînd își apără ale sale și cînd e aprins de o sfîntă și nobilă idee. Ei nu știau încă nici acestea că, chiar în sufletul acelor oameni umiliți de o lungă tiranie, orbi sau corupți, este un glas ascuns care le vorbește de adevăr, virtute... și care la trebuință îi preface în eroi“³.

Patria, ca și statul feudal, au început să constituie, așadar, pentru boieri un monopol menit să le asigure puterea și exploatarea. După ce turcii au instaurat domniile fanariote în Moldova și Țara Romînească (1711—1716), boierii au pozat în „patrioți“, dar „patriotismul“ lor s-a limitat numai la apărarea unor interese înguste împotriva concurenței ce le făceau boierii greci, nou veniți, de a împărți cu ei beneficiile pe care le storceau de la „patrie“. O excepție de la această constatare întîlnim în exemplul boierilor cronicari sau cărturari care au deplîns suferințele patriei, făcînd să pilpie în paginile lor primele licăriri ale ideii naționale, dublată de un cald patriotism. Dar și patriotismul lor a fost limitat numai la proteste împotriva dominațiilor străine, și îndeosebi împotriva dominației otomane, nu și a dominației de clasă a boierimii, deoarece erau exponenți ai intereselor acesteia.

Sfera patriotismului avea să fie lărgită, în sensul de a avea și un conținut social, de către burghezia în formare. Paralel a fost extinsă și noțiunea de patrie, în sensul de a cuprinde întregul popor și de a-l considera ca stăpîn al patriei.

Cuvîntul patrie este din ce în ce mai des repetat în timpul răscoalei din 1821 și în perioada revoluției din 1848 și a formării statului național.

Respingînd ideea de patrie în sensul de monopol al boierimii, Tudor Vladimirescu, exponent al burgheziei în formare, răspunde vornicului Nicolaie Văcărescu : „Ci pă semne dumneata pă norod, cu al cărora sînge s-au hrănit și s-au poleit tot neamul boieresc, îl socotești nimic și numai pă jăfuitori îi numești patrie... Dar cum nu socotiți dumnea-voastră că patrie să cheamă poporul, iar nu tagma jăfuitorilor?“⁴.

El precizează : „Prea-cinstiți boieri, de sînteți dumnea-voastră patrioți și părinți ai norodului, precum o ziceți, cea de slugă a mea socoteală este așa : că acum aveți dumnea-voastră vreme a scăpa de hula

¹ N. Bălcescu, *op. cit.* p. 104.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821. Documente interne*, vol. I, 1959, p. 258.

tuturor neamurilor și să vă faceți patrioți adevărați, iar nu vrăjmași ai patriei, precum ați fost pînă acum... să vă învoiți cu norodu la cererile ce fac..."¹, adică la satisfacerea revendicărilor poporului formulate în proclamația de la Padeș. El constată însă plin de revoltă că, dimpotrivă, „tagma jăfuiitorilor“, în loc să dea o astfel de dovadă de patriotism, „au pornit bătaie cu arme dă moarte asupra norodului“², chemînd și armata turcească să intervină pentru înăbușirea răscoalei și pentru „salvarea patriei“ în înțelesul pe care ei i-l dădeau. Boierii, pretinzînd cu același cinism de pînă atunci că ei sînt „niște adevărați patrioți“³, Tudor le răspunde sfidător că el este „un adevărat fiu al patriei“ și că de aceea norodul l-a luat să-i fie „chivernisitor pentru binele și folosul tuturor“⁴.

Foarte curînd după răscoală, un anonim, foarte probabil un element din rîndurile burgheziei în formare, face în același sens un aspru rechizitoriu boierimii într-un apel pentru „unirea blagorodnicilor“, adică a boierilor de un neam. Li se dă boierilor sfatul să fie și ei „supuși la pravilele și dreptățile patriei“ și să înceteze de a mai considera pe patrioți că „sînt datori a să aduce jărtvă trufiei, lăcomiei și desfătărilor lor“. Este exprimată și ideea că nu boierii constituie patria, căci „nu pot face blagorodnicii patrie, ci patria face pe blagorodnici“. Patria să nu mai fie restrînsă de boieri, ca pînă atunci, la clasa lor, ci să fie lărgită pentru a cuprinde și elemente noi, luînd ca model „blagorodiia cea adevărată ce să urmează și în Evropa“. Autorul face astfel aluzie la o nouă patrie, de tip burghez, și la primirea elementelor burgheziei în sînul acestei noi patrii ce trebuia să se închege și pe pămîntul nostru. Pentru că, se spune mai departe, „nu socotiți pă patrioții voștri de dobitoace! Au trecut vremea dobitociei! Acum fiii patriei au dobîndit simțiri“. Este de reținut apoi avertismentul ce se dă boierilor: „De aceea, dar, vă îndreptați, ca nu cumvași obida și deznădăjduirea neamului să nască alți Theodori!... căci în adevăr să știți că nu veți mai fi!“⁵

Dar, după cum se știe, boierimea nu s-a trezit la realitate, ci și-a continuat dominația și și-a consolidat-o, de astă dată sub scutul domnitorilor „pămînteni“, reinstaurați în 1822. Patria de tip boieresc a devenit din ce în ce mai apăsătoare pentru popor. De aceea a trebuit să se nască „alți Theodori“, hotărîți să lupte împreună cu poporul pentru a pune capăt acestei patrii vitrege, care dăinuia de veacuri paralel cu orînduirea feudală. Este pleiada elementelor tinere, înaintate din rîndurile burgheziei, alături de care au trecut și unii fii de boieri, influențați de ideile egalitare ale revoluției franceze. Unii dintre reprezentanții acestei generații s-au angajat în luptă prin scrisul lor, activînd pe plan ideologic, alții s-au avîntat fățiș pe cale revoluționară, iar cîțiva dintre ei au

¹ Doc. priv. ist. Rom. Răsc. din 1821. vol. I, p. 230.

² *Ibidem*, p. 229.

³ *Ibidem*, p. 213.

⁴ *Ibidem*, p. 229.

⁵ Emil Vîrtosu, *1821. Date și fapte noi*, București, 1932, p. 161—164.

împletit cele două căi de luptă, după cum au împletit și lupta pentru libertate socială, pentru democrație, cu lupta pentru libertate națională.

N. Bălcescu în Muntenia și Mihail Kogălniceanu în Moldova sînt cele două exemple mai reprezentative din ultima categorie. În timp însă ce Bălcescu a activat în sens democrat-revoluționar, propagînd revoluția drept cale de urmat de către popor pentru înfăptuirea revendicărilor sale, ceea ce îl ridică pe un plan superior, Kogălniceanu a activat în sens democrat-liberal, preconizînd calea legală a reformelor de sus în jos pentru satisfacerea năzuințelor poporului. El a rămas însă pînă la sfîrșitul vieții sale de 75 de ani un liberal consecvent, spre deosebire de marea majoritate a liberalilor, care au trădat chiar democrația de tip burghez căzînd la tranzacție cu moșierimea și oprîmînd poporul împreună.

Dar dacă cei doi luptători se deosebesc prin alegerea mijloacelor de acțiune, ei se aseamănă prin urmărirea aceluiași mari scopuri: înlăturarea orînduirii feudale și înlocuirea ei prin orînduirea capitalistă, Unirea Principatelor, iar apoi obținerea independenței Romîniei.

Activitatea desfășurată de ei încă din fragedă tinerețe pentru atîngerea acestor mari țeluri, activitate care lui Bălcescu i-a fost întreruptă de moarte la vîrsta de numai 33 de ani, prezintă și o altă notă comună: amîndoi au dat dovadă de un înalt patriotism.

Patriotismul lui Kogălniceanu izvorăște, pe de o parte, din cunoașterea trecutului de luptă al poporului din epoca de vitejie dintre secolele XIV-XVI și apoi a trecutului întunecos din epoca de decădere care a urmat, iar pe de altă parte din revolta ce i-a stîrnit prezentul atît prin nedreptățile sociale accentuate, cît și prin amortîirea sentimentului patriotic al poporului. Dacă pînă atunci boierimea nu fusese interesată să redeștepte în popor acest sentiment, acum burghezia, în rîndurile căreia Kogălniceanu, deși fiu de boier, se înregimentează, simțea această necesitate. Astfel se putea crea acea forță capabilă să ducă lupta de eliberare națională de care era condiționată dezvoltarea economică normală a celor două Principate, firește întii de toate spre profitul burgheziei.

În acest scop, Kogălniceanu, ca și Bălcescu, au înțeles însă că ideea de patrie, dublată de ideea națională, nu puteau prinde în popor decît cointeresîndu-l, și anume dîndu-i „drepturi și o patrie a apăra“, cum se exprimă amîndoi. Nu se putea porni lupta pentru dezrobire din afară cu un popor înrobît înăuntru și dezmoștenit de bunurile patriei. De aceea reforma emancipării clăcașilor și a împrumutării lor a stat în centrul programului de luptă al amîndorura din 1848 și de după aceea.

Kogălniceanu, ca și Bălcescu, a făcut din studiul istoriei poporului un minunat instrument pentru trezirea sentimentului patriotic. El mărturisește cu îndreptățită mîndrie că încă din 1833, cînd era în vîrstă de numai 16 ani, a început să cerceteze cronicile. Rezultatul cercetărilor sale istorice a fost concretizat curînd după aceea (1837), publicînd în limba franceză la Berlin, unde se afla la studii, primul volum din *Istoria Valahiei, Moldovei și a valahilor de peste Dunăre* și care cuprinde istoria

Țării Românești pînă la 1792¹. În prefața lucrării, Kogălniceanu își arată indignarea că moldo-valahii sînt încă priviți ca „un popor sălbatic, nătîng și nedemn de libertate”², pe cînd ei „au virtuți ce cu greu s-ar afla la un alt popor”, iar „viciile lor nu-s decît trista consecință a relei guvernări la care au fost supuși pînă acum”³.

El a scris această istorie atît pentru a face Principatele Romîne cunoscute străinătății, care avea noțiuni vagi și deformatate despre poporul nostru, cît și „pentru patria mé”, cum scrie el. Atașat de popor, tînărul istoric, carea avea numai 20 de ani, își propune, pentru prima oară în istoriografia noastră, să lărgească sfera istoriei patriei, care pînă atunci fusese limitată numai la „biografia voievozilor”. „Am încercat să fac cunoscute de asemenea instituțiile, administrația, moravurile, în sfîrșit viața moldovalahilor, ceea ce mi-a fost destul de greu, din cauza lipsei documentelor”, arată el⁴. Reluînd această idee în lecția de deschidere a cursului de istorie națională, ținută în noiembrie 1843, el va fi mai explicit. „Pînă acum, toti acei ce s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decît biografia domnilor, *nepomenind nimică de popor, izvorul tuturor mișcărilor și isprăvilor și fără care stăpînitorii n-ar fi nimică*. Mă voi sili să mă feresc de această greșală de căpetenie, ci, pe lîngă istoria politică..., voi căuta a vă da și o idee lămurită asupra stării sociale și morale, asupra obiceiurilor, prejudețelor [prejudecăților], culturii, negoțului și literaturii vechilor romîni”, precizează de astă dată tînărul istoric⁵. El își propunea deci să introducă poporul în sfera istoriei și să scoată în relief rolul ce i se cuvenea. Curînd după aceea Bălcescu va adopta aceeași concepție asupra sferei istoriei patriei, depășindu-l însă pe Kogălniceanu în ceea ce privește realizarea ideii.

În paginile istoriei sale, Kogălniceanu acuză boierimea din secolul al XVIII-lea pentru că a trădat cauza patriei. „Pierzînd iubirea de patrie și de independență — scrie el —, boierii nu se gîndeau decît la bogăția și interesele lor particulare; luînd ca exemplu pe fanarioți, ei se uniră cu aceștia pentru a jefui Valahia... ca și cînd nu mai era patria lor”⁶. Acuzația privea indirect și boierimea din vremea sa.

În „Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională”, tînărul profesor Mihai Kogălniceanu spune că s-ar simți „norocit” dacă ar putea dezvolta mai mult în inima auditorilor săi „interesul pentru istoria patriei”, că s-ar mîndri dacă ar spori în ei „iubirea către patrie”, pentru că astfel ar contribui și el „la păstrarea naționalității”⁷.

Subliniind importanța istoriei universale, Kogălniceanu pune totuși mai presus de aceasta importanța istoriei patriei, spunînd: „Inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare,

¹ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, ediția critică adnotată, cu o introducere și note de Andrei Oțetea, București, t. I, 1946, p. 43—534.

² *Ibidem*, p. 49 (trad. ns.).

³ *Ibidem*, p. 50 (trad. ns.).

⁴ *Ibidem*, (trad. ns.).

⁵ *Ibidem*, p. 648 (subl. ns.).

⁶ *Ibidem*, p. 511—512.

⁷ *Ibidem*, p. 640.

lui Mihai Viteazul ; dar, domnilor mei, și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați pentru mine sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cezar ; aceștia sînt eroii lumii, în loc că cei dintii sînt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile și izbînzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acelea de la Maraton și Salamina, pentru că sînt cîștigate de către romîni“¹.

Tot atît de înălțător, el admiră localitățile istorice din țara noastră : „Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decît locurile cele mai clasice. Suceava și Tirgoviște sînt pentru mine mai mult decît Sparta și Atena ; Baia, un sat ca toate satele pentru străini, pentru romîn are mai mult preț decît Corintul“².

Căzînd în admirație în fața istoriei patriei noastre, Kogălniceanu nu alunecă pe panta exaltării, care denaturează printr-un patriotism exagerat, adevărul istoric. Dimpotrivă, el anticipează că va corecta astfel de deformări tendențioase ale istoriei patriei. Chiar în acest „Cuvînt“ Kogălniceanu respinge exagerarea noilor adepți ai școlii latiniste, care se voiau „romani“ cu orice chip.

„În mine — spune el — veți găsi un romîn, însă niciodată pînă acolo ca să contribuez la sporirea romanomaniei, adică mania de a ne numi romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la unii din scriitorii din Valahia“. Numele lui Petru Maior este pentru el un nume „de fericită aducere-aminte“, căci prin cartea sa *Despre începutul romînilor în Dacia*, publicată în 1812, acesta „a deșteptat duhul național, mort de mai mult de un veac, și lui îi sîntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atuncea s-a pornit în tustrele provincii ale vechii Dacii“³.

Aceeași admirație poartă și celorlalți doi reprezentanți ai școlii latiniste, Samuil Micu și George Șincai, pentru „neprețuitele“ lor opere și pentru că viața lor „n-a fost decît o lungă luptă și o întregă jertfă pentru patrie“⁴. Kogălniceanu constată însă că, pe de altă parte, Petru Maior „a avut și nevinovata nenorocire să producă o școală destul de numeroasă de romani noi, cari, fără a-și sprijini zisele cu faptele, socot că trag respectul lumii asupra-le-și cînd strigă că se trag din romani, că sînt romani și, prin urmare, cel întii popor din lume“⁵.

În loc de a se mîndri cu victoriile romanilor, Kogălniceanu evocă eroismul dacilor și al lui Decebal, care, nevoind să-și vadă patria supusă de către romani, „își dă singur moartea și scapă de a figura în triumful lui Traian“⁶. Și Bălcescu, în prefața la *Cîntarea Romîniei* a lui Alecu Russo, își exprimă același punct de vedere patriotic, făcînd autorului

¹ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, I. p. 639.

² *Ibidem*, p. 639—640.

³ *Ibidem*, p. 646.

⁴ *Ibidem*, p. 645.

⁵ *Ibidem*, p. 646.

⁶ *Ibidem*, p. 643 (probabil trofeul lui Traian).

poemului, altminteri minunat, musturarea că a căzut în extaz în fața cuceritorului roman al Daciei și a civilizației romane introduse aici, fără să observe că pentru daci aceasta „avu și ea durerile sale“¹.

În acest „Cuvînt“, Kogălniceanu face și o periodizare a istoriei patriei, împărțind-o în *istoria veche*, *istoria de mijloc* și *istoria nouă*². În cadrul celei din urmă, care începe de la instaurarea domnitorilor fanarioți și continuă în vremea sa, el reia vechea teză că în această perioadă, caracterizată ca „veacul cel mai cumplit care vreodată au apăsât țările noastre“, patriotismul a dispărut. Kogălniceanu face vinovată pentru acest declin boierimea, care, „sprijinită de Poartă și de cler, ține poporul în lanțuri“, iar „driturile țerii care din care se silește să vîndă cu mai mic preț și mai de grabă“³.

În încheierea acestui „Cuvînt“, care reflectă patriotismul său constructiv, Kogălniceanu mai nădăjduiește că prin lecțiile sale va putea deștepta „un duh de unire mai deaproape între toate ramurile neamului românesc și un interes mai viu pentru nație și patrie“. El considera ca patrie „toată acea întindere de loc unde se vorbește românește“, și anume teritoriul vechii Dacii⁴.

Numai că guvernul lui Mihai Vodă Sturza desărcină din post pe tînărul profesor. Clasa dominantă se teme de un curs în care propunătorul anticipase nu numai că va face prezent poporul cu suferințele sale, îndurate timp de veacuri de pe urma ei și a asupritorilor din afară, ci și că-l va concepe ca un „strașnic tribunal“ în fața căruia o va judeca fără cruțare⁵.

Publicarea *Letopiseșelor Țării Moldovei* în anii 1845—1852, ca și reeditarea lor în 1872, a fost inițiată de Kogălniceanu atît pentru a contribui la „dezvoltarea patriotismului“, cît și pentru a ajuta la scrierea unei „istorii naționale“⁶.

*

Activitatea literară paralelă a lui M. Kogălniceanu din acești ani ai tinereții sale oglindește aceeași preocupare patriotică. Referindu-se la momentul întoarcerii sale în țară de la studiile urmate la Berlin pînă în 1838, el scrie : „Cînd veneam de la universitate, capul îmi era plin de planuri, unele mai bune decît altele : vroiam prin literatură să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii“.

În schițele literare publicate, tînărul Kogălniceanu a dat curs acestor planuri. În „Soirées dansantes“ (1839), în „Nou chip de a face curte“ (1840) și în „Iluzii pierdute“ (1841), el critică cu asprime moravurile decadente ale boierimii, ca și ale societății „alese“ în general. Lipsa de

¹ N. Bălcescu, *Opere*, ediție critică adnotată de G. Zane, tom. I, partea a II-a, București, 1940. p. 111.

² Mihail Kogălniceanu, *Opere*, ediție critică. de Andrei Oțetea, p. 648—652.

³ *Ibidem*, p. 651.

⁴ *Ibidem*, p. 652—653.

⁵ *Ibidem*, p. 636.

⁶ *Ibidem*, p. 671—677 și p. 679—693

patriotism și cosmopolitismul acestei societăți, suferind îndeosebi de francezomanie, constituie ținta permanentă a biciuirii sale. În schița autobiografică „Iluzii pierdute“, de exemplu, Kogălniceanu constată că e inutil să mai vorbească „înaltei nobleți“ despre cinste și iubirea de patrie, ajungînd la concluzia : „ca și cînd dumneavoastră ați avea ceva a face cu cinstea și cu patria“¹.

Revista „Dacia literară“, pe care o scoate în 1840, va fi, anunță el, o foaie care „s-ar indeletnici numai cu literatura națională“; va fi „o foaie romînească“; va fi „un repertoriu general al literaturii romînești, în carele, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fieștecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său“². Prin aceasta, el urmărea în același timp ca romînii „să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți“³, care să contribuie la trezirea ideii unirii țărilor romîne. Chiar și titlul revistei, „Dacia literară“, fusese ales pentru a înmănușea simbolic toate provinciile romînești. El explică de ce se simțea nevoia unei literaturi originale romînești : „Dorul imitației s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că cmoară în noi duhul național. Această manie este mai ales covîrșitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de sub teasc cărți în limba romînească. Dar ce folos ! că sînt numai traducții din alte limbi și încă și acele de-ar fi bune. Traducțiile nu fac o literatură. Noi vom prigoni cît vom putea această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi“⁴.

Ca izvor de inspirație a literaturii noastre originale, Kogălniceanu recomandă faptele eroice de care abundă istoria noastră, frumusețile patriei, care sînt destul de numeroase, obiceiurile atît de pitorești ale poporului⁵.

El reia aceste teze numaidecît după aceea, în introducerea la jurnalul de călătorie al lui Anatol Denidoff, diplomat și cercetător rus care a trecut prin țările noastre în 1837, cu prilejul unei călătorii de studii întreprinsă de-a lungul Dunării și în sudul Rusiei⁶. Fragmente din acest jurnal, scris în limba franceză, au fost traduse de Kogălniceanu și publicate în „Dacia literară“ (1840), căci, precizează el, „n-am înțeles că vom trece sub tăcere și acele scrieri streine care se ating de noi“⁷.

El repetă aici strigătul său de alarmă în fața primejdiei xenomaniei care amenință cu pieirea societatea romînească a vremii, în general, și literatura, în special. „O abnegație de naționalitate domnește obștește și în toate. Numai cele străine sînt bune, frumoase și plăcute. Cele vechi, cele strămoșești, cele pămîntești sînt toate abuzuri, catahrisuri, obiceiuri varvare“, se indignază Kogălniceanu⁸.

¹ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Dan Simonescu, București, E.S.P.L.A., 1955, vol. I, p. 97.

² *Ibidem*, p. 163.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 164.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 167—177.

⁷ *Ibidem*, p. 170.

⁸ *Ibidem*, p. 172.

El acuză boierimea pentru această xenomanie, constatînd că „boierii noștri... nu mai au pretenția de a fi romîni“¹ și manifestă cu cinism o „abnegație de orice este național, de orice este romîn“².

Fără ca să cadă în xenofobie, Kogălniceanu înfierează xenomania, pentru că „ne-a stricat sistema națională, sistema politică, sistema morală“, iar acum, adaugă el, „ne amenință spre pieire și sistema literară, care, slabă, tînără, de-abia începe a se ivi și pe la noi“³.

Arătîndu-și admirația pentru unii boieri din trecut cum au fost cronicarii, care și-au adus contribuția lor la începutul culturii romînești și „au așezat temelia literaturii noastre“, Kogălniceanu protestează împotriva „evgheniștilor“ din vremea sa, întrebînd: „Care este evghenistul ce ar catadicsi să se îndeletnicească cu literatura nației sale: care este măcar acela ce ar ceti o gazetă sau o scriere romînească? Mulți au biblioteci de două trii mii de tomuri, dar într-însele nu se găsește măcar o carte scrisă în limba patriei“⁴.

Și limba romînească este disprețuită, căci toți evgheniștii noștri știu franțozește și unii și nemțește“, adică dau întîietate limbilor străine⁵. La fel își pervertesc și progeniturile, căci „îndată ce copiii lor încep a gingăvi două-trii cuvinte, numai, numai să aibă ceva mijloace, îi pun îndată la pansion ca să învețe franțozește. Pentru romînește n-au trebuință: vor învăța-o de la țigani“⁶, adică de la robii și roabele ce aveau în stăpînire și-i foloseau în casă ca bucătari, doici etc.

Kogălniceanu deplînge aici și un alt impas al dezvoltării literaturii originale, și anume dificultățile materiale de care se loveau atunci aceste publicații, ca o consecință a preferinței unor astfel de cititori pentru traducerile de romane străine. Numărul „prenumerațiilor“, al abonațiilor la publicațiile originale, nu trecea de „întîia sută“. „Urechile publicului sînt surde pentru producțiile literare ieșite din pămîntul său“, constată Kogălniceanu dezamăgit⁷. În astfel de condiții vitrege, și anume lipsită de sprijinul publicului, ca și al statului, dificultate care avea să dăinuiască pînă la instaurarea regimului democrat-popular în țara noastră, trebuia să înmugurească literatura noastră originală.

Cu toate scăderile inerente aceluia început, această literatură era prețuită de Kogălniceanu, căci, scria el, „poate să le deie [evgheniștilor] idee de faptele strămoșilor lor, de obiceiurile țării, de gustul, de duhul național“⁸. El îi întrebă pe cei cuprinși de apatie față de literatura „nației lor“: „Poate că socotesc că literatura noastră n-are nimică vred-

¹ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, vol. I., p. 172.

² *Ibidem*, p. 173.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 173—174.

⁵ *Ibidem*, p. 174.

⁶ *Ibidem*, p. 175.

⁷ *Ibidem*, p. 176.

⁸ *Ibidem*, p. 174.

nic de însemnat“ ? Și le răspunde plin de optimism: „Se înșală ; deși puțin, dar tot era îndestul ca să răsplătească pre acel ce și-ar jărfti o parte a vremii sale întru cultivarea ei. Și chiar de n-ar avea încă nimic bun, tot ar trebui s-o ocrotească ca să [se] producă măcar în viitor“. El este convins că „geniul se află în toate națiile și în tot pământul“ și că „are trebuință numai de slobozenie, ocrotire și prilejuri ca să se arate. De datoria celor mari este ca să i se deie aceste“¹.

Atent la condițiile necesare pentru dezvoltarea poporului, Kogălniceanu declară în aceeași ordine de idei : „Poporul are nevoie de două feluri de trebuințe : trebuințele fizice și trebuințele intelectuale. Un popor în care trebuințele intelectuale se dezvoltă (în sensul că se exteriorizează, se valorifică — Gh.G-B) se face o nație mare ; dimpotrivă, acela la care aceste trebuințe se înădușesc se face o nație brută, se îndobitoceste și se întoarce la starea sa cea sălbatică“. Apoi el exclamă : „Ferice de acela care înlesnește dezvoltarea inteligenței ! Vai de acela ce omoară duhul unei nații“². Este o exclamație care constituie o aluzie la adresa domnitorului Mihail Sturza și a clasei conducătoare a Moldovei.

Kogălniceanu este însă și împotriva poeziei anacreontice, inspirată din „mitologia părăginită“, cum îi spune el, recomandând poetilor moldoveni care se îndeletniceau cu traduceri proaste sau cu imitații ale acestui gen să se inspire din realitățile patriei, fie din trecut, fie din prezent³. Lui Alexandru Hrisoverghi, care altminteri a fost un poet minor, îi poartă admirație, de exemplu, pentru poezia sa *Oda ruinelor cetății Neamțu*, în care acesta și-a ridicat glasul de protest împotriva nesăbuinței locuitorilor din Tirgu-Neamț, care au scos și cărat piatra din zidurile vechii cetăți a lui Ștefan cel Mare ca să-și facă locuințe din ea. Astfel Kogălniceanu își îndreaptă glasul său de protest împotriva lipsei de respect, „ce tot omul trebuie să aibă pentru antichitățile patriei“⁴. Poetilor moldoveni le dă ca exemplu poezia patriotică din Țara Românească, unde s-a dezvoltat mai mult, „avea mai multă vervă și începuse a se îndrepta după gustul național“, datorită unor poeți ca Văcăreștii, Eliad, Cîrlova și Grigore Alexandrescu, ale căror nume sînt evocate de Kogălniceanu cu multă căldură⁵.

În 1844, în programul revistei „Propășirea. Foaie științifică și literară“, din al cărei titlu cenzura avea să suprimă primul cuvînt, considerîndu-l subversiv, Kogălniceanu repetă vechea sa preocupare pentru dezvoltarea literaturii originale românești. El declară și de astă dată ca dăunătoare traducerile din „literatura ușoară a francezilor și germanilor“ sau acele „traducții de articole ușoare și de anecdote franțuzești și nemțești“ care invadaseră Principatele⁶. Această izgonire se referă însă la acea literatură străină care nu prezintă „nici un interes pozitiv pentru

¹ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, vol. I, p. 174.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 186—187.

⁴ *Ibidem*, p. 185—186.

⁵ *Ibidem*, p. 187.

⁶ *Ibidem*, p. 195.

noi“ și care deci nu ar îmbogăți literatura română¹. Kogălniceanu a încurajat traducerea unor opere de valoare, cu conținut realist și critic, fiind el însuși traducător al unor mici narațiuni satirice și descrieri ale moravurilor societății contemporane.

N-avea să se bucure nici „Propășirea“ de o viață mai lungă, fiind suprimată de cenzură după numărul din 22 octombrie 1844 pentru niște simple „pretexte“.

În prefața la *Letopisește* (1852), Kogălniceanu susține din nou dezvoltarea literaturii naționale, scriind: „Artele și literatura, expresiile inteligenței, n-au speranță de viață decât acolo unde ele își trag origina din însăși tulpina popoarelor. Altminteri ele nu sînt decât niște plante exotice pe care cel dintîi vînt ori le îngheață, ori le usucă. Ca să avem arte și literatură națională, trebuie ca ele să fie legate cu societatea, cu credințele, cu obiceiurile, într-un cuvînt cu istoria noastră“².

Cangrena cosmopolitismului s-a prelungit însă, stînjînd dezvoltarea literaturii noastre naționale. De aceea Kogălniceanu reia acțiunea sa patriotică împotriva cosmopolitismului în paginile ziarului „Steaua Dunării“ (1855), al cărui obiectiv principal era propagarea Unirii Principatelor.

Constatînd slabul progres al literaturii romînești originale și voloroase, Kogălniceanu își exprimă din nou, cu mai multă vigoare, dezamăgirea provocată de această situație, în programul ziarului „Steaua Dunării“. Ca și mai înainte și ca și V. Alecsandri în revista sa „Romînia literară“, Kogălniceanu crede că „literatura romînească trebuie să se adape la izvoarele naționalității, adică [din] istoria, moravurile și credințele țării noastre³. Revoltat de calea greșită pe care i-o imprimaseră unii din scriitorii contemporani, el declară: „Vom combate, dar, din toate puterile noastre direcția falsă ce o parte din scriitorii de astăzi se încearcă a o da limbii și literaturii... Precum în politică nu sîntem pentru utopii, așa și în literatură nu sîntem nici pentru pedantism, nici pentru șarlata-nism, sîntem pentru adevăratul progres. Urîm confuziile babilonice, urîm ignoranța și mediocritatea ascunse sub cuvinte răsunătoare, dar seci de simț; socotim că ne trebuie o literatură originală, nobilă, națională, însușită de a ne forma mintea și inima, o literatură de care să ne putem făli și înaintea străinilor. Aceasta nu ne va da-o pacotila [marfă de proastă calitate] de versuri fără poezie, de romane traduse și de tratate anabaptisto-limbistice, a celor mai mulți din scriitorii noștri de astăzi“⁴.

Cu discernămintul care l-a caracterizat, Kogălniceanu adaugă cu privire la începătorii tineri în ale literaturii: „Nimene mai mult decât noi nu prețuiește meritele legiuit cîștigate în literatura romînească; cu o vie bucurie vom aplauda orice talent nou ivit... Vom face ades partea juneței și a neexperienței. Dar vom păși hotărîtor în contra tuturor

¹ M K o g ă l n i c e a n u, *Scrieri alese* p. 196.

² I d e m, *Opere*, ediție critică... de Andrei Oțetea, p. 674.

³ I d e m, *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Dan Simonescu vol. II. p. 100.

⁴ *Ibidem*, p. 100—101.

semizeilor, pătrimilor și optimilor de zei, carii fără nici un titlu, fără nici o capacitate, din autoritatea lor privată s-au constituit succesorii muzelor, năvălind Olimpul și Parnasul. De interesul public, de datoria noastră va fi de a-i combate și de a-i răsturna din pozițiile uzurpate... Și drept arme în această luptă nu ne vom servi decât de însuși [sic] scrierile lor“¹.

Tot în acest program, Kogălniceanu e preocupat să înceapă o critică organizată și pentru apărarea limbii românești, care, constată el cu aceeași mîhnire, „este răstignită pe fel de fel de cruci, stropită prin fel de fel de sisteme, întunecată prin fel de fel de ortografii, unele mai absurde decât altele“².

Nu înțelege aceasta rigid, căci precizează : „Sîntem pentru dezvoltarea limbii ; aceasta este o convincție a juneții noastre ; cu optsprezece ani mai înainte am scris despre regularea și purificarea ei“, încheie Kogălniceanu³, referindu-se la lucrarea sa *Limba și literatura romînă sau valahă*, scrisă în limba germană și tipărită la Berlin în 1837.

Aceeași poziție patriotică are Kogălniceanu și față de promovarea și dezvoltarea teatrului național. În 1840 constată că spectatorii Iașului sînt nelipsiți de la reprezentațiile franceze, în timp ce la reprezentațiile românești nu se vede nici unul⁴.

După cum s-a mai văzut, Kogălniceanu n-a făcut numai teorie asupra patriotismului în literatură, ci el însuși a aplicat această teorie în primele sale schițe literare. Cea mai elocventă aplicare de acest fel o constituie însă fragmentul său de roman intitulat *Tainele inimii*, scris de el în 1850 și rămas pînă încoace tîrziu inedit.

El pune pe unul dintre eroii pozitivi ai romanului, „domnu Stihescu“, să exprime punctul său de vedere despre patriotism. Iata cum grăiește acesta și deci însuși Kogălniceanu :

„Nu credeți însă... că urăsc tot ce este străin. Nu. că chiar dacă sînt prost, nu sînt neghiob. Dar urăsc tot ce nu se cuvine țării noastre, toate acele parascovenii și bazaconii pre care voi le luați de la străini cu ochii închiși. Știu că europcii au multe lucruri bune ; știu asemenea că romînii nu sînt desăvirșiți și că, prin urmare, ei au toată dreptatea de a se împrumuta de la cei dintii, dar socot că le-am putea lua altceva decât straiele, butcele și luxul desfrînat, care vă pregătește un viitor de ticăloșie“.

Așa le răspunde acesta celor care se credeau „nici mai mult, nici mai puțin decât franțujii Răsăritului“⁵.

„Ce aduceți, în adevăr, din țări străine, voi europcii cei noi ? Straie de Paris, lornete în nas, datorii în pungă, și [iar] în adevărate cunoștințe și în folositoare aflări, tufă !“, completează Stihescu⁶. El face muștrare unuia dintre cei ce se considerau „floarea țării“, despre care era con-

¹ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, vol. II., p. 101.

² *Ibidem*, p. 100.

³ *Ibidem*, p. 100—101.

⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 165—166.

⁵ *Ibidem*, p. 144.

⁶ *Ibidem*, p. 145.

vins că „tare mi-ii teamă că n-a să aducă vreodată rod“. „Bunăoară tu, vere Leșescule, care ai vînturat opt ani de zile toată Europa civilizată, mult mai bine ai fi făcut dacă ai fi adus vreun plug bun, vreun soi de moară care să facă mai curată făina, vreo născocire de a îmbunătăți sămînța grîului și soiul vitelor, adevăratele noastre bogății. În loc de aceste, ți-ai adus o marcă de conte, cînd știi că tatăl tău n-a fost nici ducă [duce], nici baron, decît ce era mai bine, un cinstit și vrednic boier moldovean“¹.

Ar fi fost recomandabil, îl mai muștră el, să fie atent la înființarea drumului de fier, „pe care și oamenii, și mărfurile merg, fiind trași de aburi de foc în loc de cai“, precum și la alte noutăți ca vapoarele. „Ian, de ieste noutăți adă-ne, vere! Atuncea podvozile [transporturile] ar fi mai ieftine, grîul s-ar vinde mai lesne și atuncea și țara noastră ar însemna mai mult“, opinează Stihescu pe bună dreptate, încheind indignat: „Cu straiete dișențate și cu mințile și mai dișențate, duceți-vă la dracu, tu și cu toți coconașii ce-ți seamănă!“².

Această convorbire servește autorului pentru a interveni apoi el direct și a face, „o mică digresie“, edificatoare pentru a defini punctul său de vedere în această privință.

Kogălniceanu declară: „Niciodată n-am fost contrar ideilor civilizației străine. Din potrivă, crescut și trăit o mare parte a tinerețelor mele în acele țări care stau în capul Europei, am fost și sînt de ideea că, în secolul al XIX-lea, nu este iertat nici unei nații de a se închide înaintea înriurilor timpului, de a se mărgini în ce are, fără a se împrumuta și de la străini... Propășirea este mai puternică decît prejudețile [prejudecățile] popoarelor și nu este zid destul de înalt și de tare care să o poată opri în drumul său. Romîinii, prin poziția geografică, politică, morală și etnografică, sînt datori mai mult decît orîșicare altă nație de a nu rămîne străini la tot ce face gloria și puterea secolului. Mici și slabi, ei nu se pot face mari și tari decît prin civilizație, adică prin îmbunătățirea intelectuală și materială a țării lor. Din nenorocire însă noi n-am vrut a înțelege în dreptul simț puterea acestui cuvînt și, cum mă tem, luînd un drum strîmb, avem să ajungem la calea rătăcită. Civilizația nu izgonește nicidecum ideile și năravurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și a omenirii în general“³.

Observînd însă miopia de care contemporanii sufereau din acest punct de vedere, Kogălniceanu discerna: „Noi însă, în pretenție de a ne civiliza, am lepădat tot ce era bun pămîntesc și n-am păstrat decît abuzurile vechi, înmulțindu-le cu abuzurile nouă a unei rău-înțelese și mincinoase civilizații. Așa, predicînd ura a tot ce este pămîntesc, am împrumutat de la străini numai superficialități, haina din afară, litera, iar nu spiritul, sau, spre a vorbi după stilul vechi, slova, iar nu duhul. Prin aceasta

¹ M. Kogălniceanu, *Scriseri alese*, vol. I, p. 145.

² *Ibidem*, p. 145—146.

³ *Ibidem*, p. 146.

am rupt cu trecutul nostru și n-avem nimică pregătit pentru viitor decît corupția năravurilor“¹.

Concluzia la care Kogălniceanu ajunge este că „adevărata civilizație este aceea care o tragem din sinul nostru, reformînd și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față“².

O astfel de cale, constată el, au urmat „chiar națiile care se află în capul luminilor“, ca Franța, Anglia, Germania și Rusia Ecaterinei a II-a, în timp ce „noi am socotit că, lepădînd tot și împrumutînd tot, am face mai bine și am merge mai departe“. „Ce am isprăvit?“ se întrebă el. Și răspunde: „Am adus în țara noastră plante străine, nepotrivite cu clima și pămîntul nostru și care nu ne vor da niciodată roduri coapte, în loc de a ne mărgini a curăți și a vultui [altoi] plantele înrădăcinate de sute de ani în țara noastră. Așa am schimbat abuzurile pămîntești cu abuzurile străine. Am luat luxul, corupția și formele exterioare a Europei, dar nu și ideile de dreptate și deopotrivă îndrituire, bunăstarea materială și descoperirile geniului, care astăzi fac fala secolului“³.

Rezultatul acestei miopii este descris de Kogălniceanu în următorul tablou sumbru: „Ne pretindem nație civilizată și avem robi, civilizația noastră se mărginește în lux, în mărfurile europene, care ne exportează toată bogăția, în caritele și juvaerele femeilor noastre și în cunoștința superficială a unei sau două limbi străine care ne dau înlesnire de a înțelege romanele doamnei Sand și vodevilele domnului Scribe. Propășirea noastră intelectuală se mărginește în șasesprezece școli publice! Iar bunăstarea materială este închisă între pereții poleiți a cîteva palaturi boierești... Țăranul trăitor în vizunii, căci numai case nu le putem zice, îmbrăcat cu zdrențe și ingenuncheat, este tot așa ca și cînd era silit de a fugi înaintea hunilor și tătarilor. Orașele noastre sînt numai niște sate mari. N-avem drumuri, n-avem canaluri, produsele noastre putrezesc pe loc, comorile noastre minerale zac necunoscute în vinele pămîntului. În mijlocul celor mai mari bogății, cu pămîntul cel mai roditor, cu apele cele mai vii, cu pădurile cele mai frumoase, sîntem săraci“, întregește Kogălniceanu acest tablou al stării de înapoiere a celor două țări romine din 1850⁴. Încheierea sa se referă întii de toate la starea jalnică a țărănimii, menținută încă în cătușele feudalismului și pe care și Bălcescu o compătimește în același an în pasajul acela impresionant cu care începe lucrarea sa „*Reforma socială la romini (Question économique...)*“.

•

Același inflăcărat patriotism străbate și întreaga activitate politică a lui Mihail Kogălniceanu, care începe în jurul anului 1848 și se prelungeste timp de peste patru decenii.

Vibrațiile acestui patriotism însoțesc lupta sa pentru democrație, contopindu-se cu aceasta.

¹ M. Kogălniceanu, *Scriseri alese*, vol. I, p. 147.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 147—148.

⁴ *Ibidem*, p. 148—149.

Încă din 1837, Kogălniceanu exprimă astfel această contopire într-o scrisoare din Berlin către surorile sale : „Adevărata civilizație constă în iubirea patriei și a aproapelui, în respectul legilor, în desființarea sclaviei, care dăinuiește încă în țara noastră, spre rușinea noastră, în egalitatea persoanelor, fără deosebire de rang și de naștere“¹.

În *Dorințele partidei naționale în Moldova*, redactată la Cernăuți după eșuarea mișcării din 1848 de la Iași, Kogălniceanu a înscris, printre celelalte reforme burghezo-democratice, și desființarea boierescului (clăcii) și împrumărirea clăcașilor. El argumentează : „Numai o țară ce are mulți proprietari (adică țărani proprietari) e tare, căci numai acolo unde este răspîndită iubirea pămîntului este răspîndit[ă] și iubirea patriei. Astăzi însă pentru ce țăranul și-ar iubi și și-ar apăra o patrie unde el n-are nici un drept, ci numai îndatoriri și sarcine?“². În condițiile istorice respective, această reformă se impunea întii de toate pentru a se trece la orînduirea capitalistă.

După cum se știe, Adunarea ad-hoc a Moldovei din 1857, spre deosebire de cea a Munteniei, a trecut și la unele deziderate de reforme interne pe lîngă cele așa-numite „fundamentale“ ,între care era Unirea Principatelor. Această bază mai largă de reforme s-a datorat prezenței acolo a cîtorva elemente mai progresiste, și îndeosebi lui Mihail Kogălniceanu. Explicînd mai tîrziu de ce Adunarea ad-hoc de la Iași nu s-a oprit numai la „reforme fundamentale“, Kogălniceanu arată că a vrut să facă „din patria noastră un stat european, o societate europeană și democratică“ sau a vrut „a ne europeaniza patria“³.

Atunci cînd, spre consternarea marii majorități a Adunării ad-hoc, deputații țărani au depus impresionanta propunere pentru reforma emancipării și împrumării lor, care nu fusese înscrisă pe ordinea de zi, Kogălniceanu nu se arată surprins. „Vroim să scăpăm, vroim să ne răscumpărăm din robia în care sîntem, vroim să ne răscumpărăm, să nu mai fim ai nimănu, să fim numai ai țării și să avem și noi o țeară“, cereau țărani⁴, care se considerau a fi rămas fără țară de vreme ce aceasta se afla atît din punct de vedere economic, cît și politic în mîinile boierimii. Kogălniceanu găsește îndreptățită cererea țărănimii, dar arată că pentru salvarea unirii, la care trebuiau să-și dea votul și reprezentanții boierimii din adunare, destul de numeroși, această reformă fusese amînată. Dar dacă acești reprezentanți, ca de altfel și cei mai mulți dintre reprezentanții burgheziei, concepeau această amîinare *sine die*, Kogălniceanu o considera de scurtă durată. Căci pentru el Unirea Principatelor avea un conținut mai larg, incluzînd și reforme sociale, între care emanciparea și împrumărirea țărănilor era cea mai de seamă. Numai astfel statul național ce urma să ia ființă putea deveni patria pe care poporul avea să fie gata a o apăra. De aceea Kogălniceanu sfătuiește pe

¹ N. Cartoian, *M. Kogălniceanu la Berlin*, p. 10.

² M. Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale în Moldova*.

³ Idem, *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Dan Simionescu, vol. II, p. 205—206.

⁴ D. A. Sturdza..., *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei...*, vol. VI, partea I, București, 1890, p. 345.

boierii reacționari să înceapă a se obișnui de pe atunci cu ideea dezrobirii și împroprietăririi țăranilor, căci această reformă nu va mai putea fi întârziată¹. Și va dovedi aceasta în 1864.

Discursul său din 18 decembrie 1857 pe marginea propunerii deputaților pontasi este dătător de nădejde pentru țărani, iar pentru boieri o acuzare mai mult. El le spune răspicat acestora că falsul lor patriotism „se întinde numai de a cere, iar nu de a da” și că „aristocrația română este ruginită, mută și surdă la orice progres; ea nu voiește a avea un popor zdravăn și patriot”².

Observînd conținutul meschin pe care boierimea tindea să-l dea Unirii Principatelor, Kogălniceanu spune: „Singurul motiv care a făcut-o să îmbrățișeze cu atita ardoare ideea unirii a fost speranța de a putea, sub acest steag (sub steagul statului național), a păstra privilegiile sale și măgulirea de a deveni boieri ai regatului Romîniei decît de a fi aceia ce sîntem astăzi: boieri a două țări slabe și oficial tratate ca provincii turcești”³.

Kogălniceanu concepea „nu numai unirea politică a Romîniei, ci și unirea intimă între toate clasele”⁴. Pentru el unirea trebuia să însemne în același timp progres prin introducerea reformelor, care „sînt în stare a ne civiliza societatea și a ne întări nația”⁵.

Se cunoaște acțiunea pe care Kogălniceanu a dus-o pînă la împlinirea statului național român la 24 ianuarie 1859. El nu revendică însă pentru sine vreun merit deosebit în această privință, ci scoate în relief pentru prima oară acțiunea energică a maselor populare care stă la baza acestui mare act. Celor care se pretindeau ei realizatori ai unirii, Kogălniceanu le răspunde în ședința Camerei din 9 februarie 1863: „Unirea, domnilor, eu nu recunosc nimănui dreptul să zică că... e actul său individual, proprietatea sa exclusivă; Unirea e actul energic al întregii națiuni romîne, e marea noastră conquistă, și de aceea, domnilor, nici chiar domnitorului [Alexandru Ioan Cuza], dar încă unui singur particular, nu-i recunosc și nici nu-i voi da vreodată dreptul acesta d-a zice că el a făcut singur unirea. Nu, domnilor, unirea națiunea a făcut-o, națiunea care a ales un domn pentru ambele țări cu misiunea de a realiza unirea...”⁶.

Anii treceau însă și reformele democratice pe care poporul le legase de Unirea Principatelor întârziiau să vină. Pînă la 24 ianuarie 1862, guvernele și adunările legiuitoare din București și Iași, precum și Comisia centrală de la Focșani, condiționau aceste reforme de recunoașterea unirii de către marile puteri. Acesta nu era însă decît un pretext, în dosul căruia se ascundea poziția lor reacționară, căci târăgănarea s-a prelungit și după 24 ianuarie 1862, de astă dată de către guvernele unice

¹ D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*. vol. VI. p. I. p. 416.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 409.

⁵ D. A. Sturdza, *Insemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București*, p. 152.

⁶ M. Kogălniceanu, *Cuvînt în contra adresei rostite în ședința Adunării Generale a Romîniei din 9 februarie, 1863*, București, 1863, p. 16.

care s-au perindat și de parlamentul unic al României din București, devenit capitala țării. La această târăgănare s-au aliniat, alături de reprezentanții boierimii, și reprezentanții aripii drepte a burgheziei. Complicitatea a început a se suda mai ales în jurul reformei agrare, adoptînd și aceștia formula boierimii, și anume emanciparea clăcașilor fără împrumut.

Se tindea astfel ca patria să fie transformată într-o bază economică și politică de care să se folosească deopotrivă moșierii și marea burghezie, ceea ce avea să se concretizeze în viitorul apropiat.

În acești frământați ani, Kogălniceanu adaugă noi manifestări democratice și patriotice, fiind consecvent cu angajamentul ce-și luase de a însoți Unirea Principatelor cu reforme sociale.

Membru în Comisia centrală de la Focșani, el recomandă acestei comisii, alcătuită în mare parte din elemente reacționare și preocupată de aducerea unui „principe străin“ numai la cîteva luni după alegerea domnitorului Alexandru Ioan Cuza de către popor, să-și îndrepte atenția asupra realizării unirii administrative, a ministerelor și a Camerelor legiuitoare, „căci numai astfel vom putea face un pas înainte în ceea ce voim să dobîndim, arătînd națiunii că sîntem demni de misiunea ce ni s-a încredințat“¹.

Mereu preocupat să se îndrepteze starea de plîns a țărănimii și să i se insuflă iubirea de patrie, Kogălniceanu culminează în aceste cuvinte : „Să plecăm ochii noștri către acele gloate multe și amărîte care pînă acum de la patrie n-au cunoscut decît dări și asupriri. Pe lîngă îndatoriri, să le dăm acum și drepturi. Să facem ca și pentru dinșii să răsară soarele emancipațiunii ; întru cîtă vreme nu vom emancipa poporul, nu ne vom emancipa țara. Să arătăm, dar, lumii că ce voim nu vroim numai pentru noi, numai pentru clasa noastră, ci pentru întreaga națiune... Să ridicăm clasele de jos și să facem ca și pentru dinsele cuvîntul de libertate, de egalitate și de dreptate să ajungă a fi un adevăr. Să le dăm o patrie și, făcînd așa, vom reaprinde în inimele lor scînteia naționalității, azi mai [aproape] stinsă prin împilări seculare ; și, făcînd așa, atunci vom fi tari, vom putea merge cît de departe, căci națiunea întregă va fi cu noi“². Numai că și acest glas, care a răsunit în ședința de la 31 iulie 1859 a Comisiei centrale, a rămas fără ecou în urechile surde ale celorlalți membri ai comisiei, potrivit oricărei reforme.

Numirea lui Kogălniceanu ca prim-ministru al Moldovei în aprilie 1860 a stîrnit nădejde în rîndurile maselor. El n-avea să guverneze însă nici un an de zile, fiind răsturnat de adunarea legiuitoare reacționară, îndîrjită de programul său democratic, în care stăruia îndeosebi asupra a două mari reforme : electorală și agrară, precum și de unele măsuri administrative favorabile poporului.

¹ Gh. Georgescu-Buzău, *Mihail Kogălniceanu innoitorul*, București, Editura de Stat, 1947, p. 66.

² *Protocoloalele Comisiunii Centrale*, protocolul XXXV, ședința din 31 iulie 1859; Mihail Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca unirii*, ediție îngrijită de Vladimir Gh. Diculescu..., București, 1959, p. 112—113 (subl. ns.).

În acuzarea ce i-a adus, marele moșier Grigore Balș, vechi adversar antiunionist al lui Kogălniceanu din Adunarea ad-hoc, nu mărturisește adevăratele motive care îndirjiseră reacțiunea împotriva-i. Acestea sînt dezvăluite de Kogălniceanu în memorabilul său discurs ținut în ședințele Adunării moldovene din 15 și 17 februarie 1861¹.

Principalul cap de acuzare nemărturisit era intenția sa de a înfăptui reforma agrară. Apărător perseverent al acestei reforme, Kogălniceanu repetă și de astă dată: „Vă declar cu toată francheța că sînt pentru îmbunătățirea soartei țăranilor, sînt pentru *împroprietărirea lor*“. Și justifică: „În îmbunătățirea soartei țăranilor văd tot viitorul țării mele, văd fondarea naționalității romine. Cîtă vreme țăranii vor fi sub jug, cît ei vor fi considerați numai ca niște mașini bune de produs grîu și păpușoi, pînă cînd ei nu vor fi lipiți către țară prin drituri [drepturi] și avere, pînă cînd, într-un cuvînt, ei nu vor fi *cetățeni*, noi nu avem nație... O mai repet, în cît timp țăranul nu va avea conștiința drepturilor și a demnității sale, în cît timp îl vom lăsa în poziția în care se găsește astăzi, adică asuprit, bătut, tratat ca un dobitoc, nelegat către țară prin nimica, ce sprijin vom putea avea de la dînsul în oara pericolului, în oara cînd va trebui să ne apărăm țara și naționalitatea... Este timp, dar, ca înaintea interesului privat să gîndim la interesul cel obștesc, ca înainte de a ne ocupa de moșiile cele mici să ne ocupăm de moșia cea mare: *Rominia*...“²

Atent la desfășurarea obiectivă a procesului istoric în sensul că feudalismul trebuia să apună, Kogălniceanu face usturătoarea constatare că boierismul „și-a făcut timpul“³, că „două mii de boieri nu fac o nație“⁴ și că „oara concesiilor a sosit“⁵.

Se înșela însă că moșierimea va consimți de bunăvoie la această mare concesie. Dîmpotrivă, adunarea reacționară, de astă dată constituită în parlament unic, a votat la 11 iunie 1862 proiectul de lege agrară întocmit de Comisia centrală în 1860 și conceput după vechea formulă moșierească: dezrobire fără împroprietărire. Și de astă dată Kogălniceanu a încercat în zadar să înduioșeze inimile de piatră ale reprezentanților boierimii prin mișcătoarele sale discursuri din 25 mai și 1 iunie 1862⁶. Legea aceasta era „contra naționalității“. Pentru că, spune Kogălniceanu în discursul din 25 mai 1862, „departe de a dezvolta simțul patriotic în inima gloatelor [țărănești], fără de care o națiune niciodată nu este tare, n-ar face decît de a dezlipi clasa cea mai numeroasă a populațiunii noastre de la sînul patriei“⁷. Mai departe el explică: „Nelegind pe țăranii cu nici un interes la apărarea pămîntului strămoșesc, i-am face

¹ Mihail Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca unirii*, ediție îngrijită de Vladimir Gh. Diculescu..., p. 230—308.

² *Ibidem*, p. 287—288.

³ *Ibidem*, p. 291.

⁴ *Ibidem*, p. 288.

⁵ *Ibidem*, p. 292.

⁶ Gh. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 87—105.

⁷ *Ibidem*, p. 95; M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ed. Dan Simonescu, vol. II, p. 178—179.

străini în propria lor țară și poate i-am sili în deznădejdea lor, ori la o pustietoare emigrațiune peste hotar, ori la o grozavă rezistență înlăuntrul țării“¹, adică la o răscoală ale cărei simptome existau.

Către sfârșitul discursului de la 1 iunie 1862, Kogălniceanu amintește Adunării legiuitoare cuvintele unuia dintre reprezentanții țăranilor în Comisia proprietății din 1848 de la București, care urma să întocmească un proiect de lege pentru emanciparea și împrumutarea clăcașilor. „Țării noastre nu-i trebuie la hotar un gard de nuiele — spusese acesta —, ci un gard format din piepturile fiilor săi“. Pornind de la aceste cuvinte, Kogălniceanu întreabă adunarea: „Cu ce vreți să duceți la hotar acele piepturi dacă nu veți ridica clasele [clasa] de jos din apatia lor, dacă nu le veți interesa la apărarea patriei“ [prin dezrobire și împrumutarea], „dacă nu veți învia entuziasmul lor“?². Spre satisfacția sa însă și nu se știe dacă nu chiar sub înfrurirea sa, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a refuzat să sancționeze o astfel de lege, nefiind „conform dorințelor mele“ și neîmpăcînd „interesul național“, după cum motivează însuși domnitorul³.

Sprijinită și de mulți dintre reprezentanții marii burghezii cu care împreună a constituit acea coaliție caracterizată pe bună dreptate ca „monstruoasă“ chiar de unii progresiști contemporani, ca Cezar Boliac, moșierimea nu va voi să cedeze nici după aceea pentru a face țăranimii marea concesie pe care i-o ceruse Kogălniceanu.

De aceea însuși Mihail Kogălniceanu, devenit a doua oară prim-ministru în octombrie 1863, de astă dată al Romîniei, va ajunge împreună cu domnitorul la concluzia de a da „lovitura de stat“ de la 2 mai 1864 pentru a înlătura această stîncă reacționară din calea reformelor democratice ce-l preocupau încă din fragedă tinerețe. Astfel, la 14 august 1864 a putut fi decretată reforma pentru emanciparea și împrumutarea clăcașilor, care, cu toate limitele pe care le-a avut, determinate și acestea de condițiile istorice în care a putut fi înlăptuită, poate fi considerată ca cea mai importantă reformă de pînă atunci din istoria atît de întunecoasă a poporului nostru.

Se știe că prin această reformă nu s-a dat țăranimii deplină satisfacție, că mulți țărani au primit pămînt puțin și că o mare parte dintre ei n-au primit deloc. Aceste neajunsuri i-ar fi pe nedrept imputabile lui Mihail Kogălniceanu și domnitorului Alexandru Ioan Cuza, pretinzîndu-le să fi înlăptuit în acele condiții istorice, o reformă completă și desăvîrșită. Ei trebuie priviți prin prisma contemporaneității lor, iar nu a contemporaneității noastre. Pe de altă parte, trebuie să se țină seama că aplicarea legii a fost sabotată de autoritățile reacționare, fiind redusă la un simulacru. Însuși Kogălniceanu s-a străduit să pună capăt acestor abuzuri printr-o serie de circulare și ordine adresate acestor autorități, dar a trebuit să demisioneze curînd după aceea (26 ianuarie 1865)⁴.

¹ M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, vol. II p. 178—179.

² G. H. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 104—105.

³ *Ibidem*, p. 105.

⁴ *Ibidem*, p. 157.

Legea rurală din 1864, chiar dacă n-a pus capăt crizei agrare, a rupt totuși zăgazurile trecutului, constituind un hotar despărțitor de istorie. Ea a creat ceea ce Xenopol numește „țăranul cetățean“ în locul țăranului rob de pînă atunci¹, înlăturînd trăsătura fundamentală a feudalismului : iobăgia. E drept că după aceea țăranul lipsit de pămînt va cădea față de moșier într-o altă dependență : dependența de tip capitalist, dar aceasta era mult mai atenuată decît cea feudală.

Astfel, acest „țăran-cetățean“, acest sătean devenit liber la 1864 va lăsa la 1877, fără nici o codire, ba încă cu cît entuziasm, plugul și sapa și luînd pușca în mînă alături de armatele rusești, va deveni viteazul „Peneș curcanul“, fiind gata să-și lase viața pe redutele Plevnei. Pentru că de astă dată știa că dincoace de Dunăre are o patrie de iubit și de apărat, unde „avea pentru dînsul și pentru familia sa o pîrtică de pămînt, proprietate și moșie a lui și a copiilor săi“, cum va evoca Kogălniceanu vitejia dorobanților sau căciularilor care au luptat pentru dobîndirea independenței Romîniei². El omite însă o altă explicație, anume că în momentul intrării Romîniei în război guvernării au făcut ostașilor, atît înainte de a porni la luptă cît și în desfășurarea războiului, promisiunea că va urma o nouă împroprietărire, ceea ce a constituit un imbold pentru aceia care în 1864 nu fuseseră împroprietăriți, ca și pentru cei care atunci nu primiseră pămînt suficient. A fost însă o promisiune demagogică. Considerînd aceasta ca o „greșală“, contemporanul Radu Rosetti scrie : „Ce să zic de greșala guvernului de la 1877 care a făgăduit pămînt oștenilor în momentul cînd treceau Dunărea?... Făgăduința, odată făcută, trebuia ținută“³. Faptul este confirmat de înșiși cei înșelați. „Sînt acum 10 ani de cînd ne-am desconcentrat din campanie după războiul de la 1877 și am așteptat din zi în zi, din an în an, pentru a ne împroprietări și pe noi cu pămînt, după cum ni se spunea în fața inamicului [de] domnii șefi superiori cei care-i aveam comandanți, la atacurile cele mari dimprejurul Plevnei. În zadar am așteptat și am răbdat pînă în timpul de față“, aflăm dintr-o jalbă înaintată „maiestății“ în octombrie 1888 de către 50 de țărani dintre cei răsculați la 1888, aruncați în închisoarea Văcărești⁴.

După reformele înfăptuite în urma loviturii de stat de la 2 mai 1864 a urmat conspirația nocturnă a monstroasei coaliții de la 11 februarie 1866, care l-a detronat pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza, aducînd în locu-i curînd după aceea și împotriva voinței poporului, pe prințul Carol de Hohenzollern. E drept că s-a ținut, pentru înșelarea aparențelor, un plebiscit, dar acesta a fost transformat într-o farsă, după cum ne convingem din cîteva mărturii contemporane⁵. Astfel a fost instaurat regimul burghezo-moșieresc, care împreună cu domnitorul, apoi regele

¹ A. I. Xenopol, *Istoria romînilor*, ed. 3, vol. XIV, p. 26.

² M. Kogălniceanu, *Scrieri alese*, ed. Dan Simonescu, vol. II, p. 236.

³ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani?* București, 1907, p. 571.

⁴ Mihail Roller, *Documente privind răscoala țăranilor din 1888*, București, 1950, p. 527.

⁵ Gh. Georgescu-Buzău, *24 ianuarie 1859 — Unirea Țării Romînești cu Moldova*, p. 85—88.

Carol I, a transformat patria într-un monopol de exploatat, de astă dată de către paraziții celor două clase sociale : burghezia și moșierimea.

Democrația a fost transformată într-o mască pe care cele două partide, liberal și conservator, și-au trecut-o unul altuia, succedându-se la putere prin rotație. Economia României a fost din ce în ce mai mult subordonată capitalismului apusean.

Mihail Kogălniceanu și-a trăit restul vieții sale în această atmosferă, fiind ostracizat din când în când pentru faptul de a fi fost „omul de la 2 mai (1864)“.

El n-a conținut însă să-și iubească patria, adăugînd noi gesturi de devotament pentru țară.

Glasul său protestatar s-a ridicat împotriva nefastei convenții comerciale din 1875, încheiată de guvernarea conservatori cu Austro-Ungaria pe timp de zece ani, ceea ce a dus la o adevărată paralizie a economiei românești. Kogălniceanu s-a opus votării acestei convenții înrobitoare pentru țara noastră, atît în parlament¹, cît și printr-un articol publicat în numărul din 30 iunie 1875 al ziarului „Romînul“, apărut din această cauză în cadru de doliu. „Jeri 29 iunie — scrie Kogălniceanu protestatar — s-a înfipt cuțitul pînă la mîner în pîntecele Romîniei. Corpul ei, palpitînd încă, fu îmbrîncit la picioarele contelui Andrassy“ (ministrul de externe al Austro-Ungariei care a semnat Convenția). Politica protecționistă adoptată de el pe plan economic a izvorît, desigur, din necesitatea dezvoltării economice a Romîniei în sens capitalist. Totodată însă această politică se leagă și de sentimentele sale patriotice.

Urmează anul 1876, cînd Kogălniceanu, lăsînd la o parte orice nemulțumire care îl despărțise de adversarii săi politici, fu gata să se pună la dispoziția țării pentru a conlucra la acel mare act care avea să ducă la dobîndirea independenței Romîniei : războiul din 1877.

În Cameră se discuta, cu lux de amănunte, atitudinea ce Romînia trebuia să ia față de războiul ce izbucnise în Balcani. În această privință s-au făcut de către diferiți fruntași politici propuneri de neutralitate, care de care mai lașe și mai neghioabe. Era o adevărată crimă față de acea armată de „căciulari“ care clocotea de dorul luptei pentru dobîndirea neatîrnării țării și aștepta cu nerăbdare începutul².

Kogălniceanu, considerat totuși de cercurile guvernamentale ca omul politic cel mai indicat pentru a conduce politica externă a Romîniei în aceste grele împrejurări, a fost numit ministru al afacerilor externe în aprilie 1876.

Dacă la început a fost și el pentru a ne păstra neutralitatea, a declarat însă limpede la 16 iunie 1876 că pentru aceasta Poarta trebuia să ne facă neapărat concesiile pe care Romînia n-ar fi vrut să le smulgă cu armele. El cerea cu demnitate : recunoașterea individualității statului romîn și a denumirii sale istorice, „Romînia“ ; dreptul de a avea repre-

¹ Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu...*, București, 1963, p. 265—266.

² G. h. Georgescu-Buzău, *Introducere la Ș. t. Georgescu-Sergent, Din carnetul unui veteran*, București, 1956, p. 11.

zentați diplomatici întocmai ca și celelalte state; inviolabilitatea teritoriului român și alte cereri care tindeau la obținerea recunoașterii indirecte, *de facto*, a independenței României. Neadmiterea acestor cereri „va compromite în cele din urmă raporturile cele bune cu Turcia“, adăuga Kogălniceanu categoric¹.

Curind după aceea, la 20 iulie 1876, ministrul de externe Kogălniceanu își arată intenția de a veni în ajutorul luptei crâncene începute de popoarele din sudul Dunării împotriva dominației turcești și deci de a părăsi poziția de neutralitate a României de pînă atunci. „Nu putem să ascundem preocupările și simpatia pe care ne-o inspiră starea cîtorva provincii ale Turciei. Strigătele de indignare și de protestație se aud din toate părțile, și lumea creștină orientală ne acuză cu glas tare că sancționăm, prin neutralitatea noastră și prin tăcerea noastră, acele crime hidoase care se comit aproape la porțile noastre“, își arată Kogălniceanu intenția de a se solidariza cu această luptă. Era profund mișcat de ororile nemaipomenite săvîrșite de turci în Bulgaria, unde fusese masacrată o întreagă populație, oameni spînzurați cu grămada la Adrianopol, orașe distruse și sate pierind fără urmă. Fuseseră distruse peste 100 de orașe, orașele și sate, peste 25 000 de oameni omorîți, iar 1 000 de copii de creștini vinduți.

„Nu știu care ar fi guvernul ce ar putea să reziste mai multă vreme la sentimentele de revoltă ale unei populații care vede pe frații săi și pe coreligionarii săi masacrați și averile lor distruse“, își arată Kogălniceanu propria-i revoltă.

„Ne este imposibil să rămînem indiferenți la strigătele de durere care pleacă de pe malul drept al Dunării“, continuă ministrul de externe român.

El acuză apoi marile puteri apusene pentru indiferența pe care o arătau față de această tragedie, întrebînd: „Europa creștină nu găsește în puterea sa, în regulile civilizației sale, în legile umanității alte mijloace pentru a veni în ajutorul acestor nenorocite populații decît o tăcere insultătoare?“.

Gata de a solidariza lupta poporului nostru pentru independență cu lupta celorlalte popoare din Balcani, Kogălniceanu declară: „Această tăcere, România, așa modestă cum este pozițiunea sa, n-ar putea să o păstreze mai multă vreme“ și adaugă: „...Armata romînă ea însăși freamătă... dorind să ia parte la luptă“².

Între timp însă Kogălniceanu a trebuit să părăsească importantul său post. L-a reluat la 3 aprilie 1877, fiind sigur că izbucnirea războiului, al cărui partizan era, nu mai putea fi amînată. Chiar a doua zi, 4 aprilie 1877, Kogălniceanu semna la București, în numele guvernului, convenția cu Rusia, prin care se îngăduia armatei ruse libera-trecere prin România pentru a porni războiul împotriva Turciei. Rusia a recunoscut România ca stat independent, deși această independență nu

¹ Documente privind istoria României. Războiul pentru independență 1877—1878, vol. I, partea II-a, p. 193—194; V. M a c i u, *Cu privire la războiul pentru independență*, în „Studii“, 1957, nr. 4, p. 116.

² N. I o r g a, *Mihail Kogălniceanu*, p. 125—130.

fusese încă proclamată¹. Acum Kogălniceanu putea avea curajul să anunțe poporul și armatei, care ardea de nerăbdare pentru a începe lupta, că neutralitatea păstrată pînă atunci de guvernanți cu toate atacurile provocatoare, repetate, ale turcilor asupra populației romîne din stînga Dunării trebuia să înceteze².

Elanul războinic al armatei noastre avea să crească după 12 aprilie 1877, cînd Rusia a declarat război Turciei și apoi după 9 mai 1877, cînd Adunarea Deputaților putea proclama, la propunerea lui Mihail Kogălniceanu, „independența absolută a Romîniei“, pe care poporul era ferm hotărît s-o apere „cu arma în mînă“, ca și independența teritoriului.

Adunarea Deputaților a aprobat, aproape în unanimitate, declarația cutezătoare a lui Mihail Kogălniceanu că „tunul nostru răspunde tunului otoman“, că „sîntem în stare de rezel cu turcii“, că „legăturile noastre cu Înalta Poartă sînt rupte“. că „noi sîntem o națiune liberă și independentă“³.

A urmat războiul cu cunoscuta sa desfășurare, la care armata romînă și-a dat din plin sacrificiul de sînge alături de armatele rusești, adăugînd astfel partea sa de contribuție la dobîndirea victoriei împotriva Turciei. „Zece mii de romîni dintr-o armată de cincizeci de mii de oameni dorm astăzi ultimul lor somn împrejurul Plevnei și în cîmpiile bulgare“, va evoca Kogălniceanu într-o scrisoare din 31 ianuarie 1878 sacrificiul vitejesc al armatei noastre, care a mers cu curaj la luptă, avînd în frunte în sfîrșit, „după două secole de slăbiciune și de înjosire națională“, drapelul romînesc ca simbol al independenței noastre⁴.

În schimb, în timpul desfășurării războiului, el a acuzat drastic unele elemente tinere din rîndurile burgheziei și moșierimii care căutau să se eschiveze de la această mare datorie către patrie. Revoltat de „scandaloase scutiri ce în contra legii s-au făcut mai multor tineri din clasele bogate sau superioare“ pentru a se eschiva de la război, Kogălniceanu a trimis prefectilor, la 16 august 1877, o circulară energică pentru a pune capăt acestor abuzuri. „Vă recomand și personal vă pun răspunderea de a face ca fiecare, din orice clasă a societății ar fi, să satisfacă unei îndatoriri legale care este obligatorie pentru toți. *Ar fi o monstruoșitate ca numai clasele muncitoare să fie de fapt supuse serviciului ostășesc, ca numai ele să răspundă țării impozitul singelui.* Între funcționarii statului, ai județului, ai comunelor, sînt mulți tineri care n-au satisfăcut legii militare. D-voastre veți avea de mare obligațiune de a face *ca și aceștia și mai ales aceștia să se conforme cu legea...* Voi trimite înaintea justiției toate cazurile de scutire făcute contra legii“, incheie Kogălniceanu circulara sa către prefecti⁵.

¹ Documente priv. istoria Romîniei, Războiul pentru independență. 1877—1878, vol. II, p. 111—113; V. Maciu, *op. cit.*, p. 120.

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 136.

³ Doc. priv. istoria Romîniei. Războiul pentru independență, 1877—1878, vol. II, p. 667—669.

⁴ G. G. Burghole, *Mihail Kogălniceanu...*, p. 85.

⁵ Vezi *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, întocmit de Augustin, Z.N. Pop., 1959, nr. 1648, p. 330 (subl. ns.).

Multă vreme, meritul „covârșitor“ al inițiativei de la 1877 a fost împărțit de contemporani între prințul Carol și primul-ministru Ion C. Brătianu, în timp ce numele lui Kogălniceanu era trecut sub tăcere pentru motive lesne de înțeles. De-abia mai târziu, într-o ședință din 1895 a Academiei Române, Dimitrie A. Sturza, fostul șef al Partidului național liberal, care deci avea mare obligație față de memoria lui Ion C. Brătianu, fostul său predecesor, e silit să recunoască în mod solemn că „în timpul redobândirii independenței culminează viața lui Mihail Kogălniceanu“, și nu numai atât, dar că „în mijlocul acestor împrejurări el a desăvârșit cel mai însemnat act politic al vieții sale, un act care nu numai se cuvine, dar care e de datorie a-l scoate cât mai mult la lumină, spre admirațiunea contemporanilor și spre exemplu de imitat pentru cei ce vor veni după noi“¹.

Intr-adevăr, la baza marelui act săvârșit de poporul nostru în 1877 stă și contribuția de preț a patriotismului nețărmurit al lui Mihail Kogălniceanu.

În anii care au urmat se vor mai auzi alte câteva ecouri răzlețe ale acestui patriotism.

Unul dintre aceste ecouri a fost provocat în 1881 de tendința Austro-Ungariei de a domina Dunărea de la Porțile de Fier pînă la Galați în cadrul Comisiei europene a Dunării, știrbind astfel suveranitatea națională a României, ca și a celorlalte state riverane. Kogălniceanu scrie atunci două memorii de protest, intitulate „Chestiunea Dunării“, în care strigă din toate puterile glasului său patriei ce se afla în pericol: „Ferește-te, mamă dragă“².

O tentativă asemănătoare este repetată tot de Austro-Ungaria în 1885, pe calea porturilor france. Kogălniceanu se ridică și acum pentru a apăra independența economică a României împotriva pretențiilor austro-ungare, recomandînd „să fim stăpîni în țara noastră, în casa noastră“³.

O altă atitudine patriotică a lui Kogălniceanu în aceeași vreme stă în legătură cu apărarea refugiaților bănățeni și ardeleni din țară pentru a nu fi expulzați. Începutul s-a făcut în 1881 prin izgonirea a 400 de bănățeni care veniseră în România după 1877, cerînd să fie colonizați în Dobrogea. I. C. Brătianu și alți fruntași politici au fost împotriva acestei colonizări și au propus expulzarea bănățenilor băjenari. Kogălniceanu a susținut colonizarea lor, dar a învins majoritatea antipatriotică⁴. Închămînd România la carul Triplei alianțe în 1883, regele Carol I și primul-ministru Ion C. Brătianu și-au asumat astfel rolul trădător de a interzice propaganda refugiaților transilvăneni pentru continuarea luptei lor juste de eliberare națională de sub dominația austro-ungară. Servilismul lui Carol I și al lui Ion C. Brătianu a mers pînă

¹ D. A. Sturza, *Răspuns la discursul de recepție al lui Xenopol*, în G. G. Burghelle, *op. cit.*, p. 90—97.

² Mihail Kogălniceanu, *Chestiunea Dunării*, p. 87 și 144.

³ N. Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, p. 153.

⁴ Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări...*, vol. VII, București, 1939, p. 79—89; C. Boerescu, *Discursuri politice*, p. 310 și urm.

acolo, încît în 1885, au hotărît expulzarea din România a 6 frați romîni transilvăneni (G. Secășeanu G. Ocășanu, Al. Ciurcu, Nicolae Ciurcu, I. Droc-Bănciulescu și I. Corneanu) pentru că scosesea aici două ziare : „Romînia liberă“ și „Unitatea națională“, și organizaseră în 1884, împotriva lașității guvernului și regelui, o serbare pentru comemorarea centenarului răscoalei din 1784, condusă de Horia, Cloșca și Crișan¹.

Împotriva acestei expulzări, Mihail Kogălniceanu a făcut o interpellare în Cameră în ședința de la 11 februarie 1886, în care a înfierat ordinul de expulzare dat de Ion C. Brătianu și a cerut anularea lui. „Om de la 1848, care totdeauna amintești faptele dumitale de la 1848 — se adresează el lui Ion C. Brătianu, crezînd că-l va mișca — adu-ți aminte de acele lacrimi (ale mamelor, soțiilor, surorilor conducătorilor exilați după revoluție, între care și I. C. Brătianu) și șterge pe acele care astăzi se varsă în urma ordinului dumitale de expulzare... Sfirșind, conjur pe d. Ion Brătianu să nu facă ca lacrimile vărsate din ochi de romîni să păteze paginile istoriei întîiului rege al Romîniei“².

Dar Ion C. Brătianu, nu încape îndoială de complicitate cu regele, a preferat ca aceste pagini să se păteze, astfel că cei șase ardeleni au trebuit să apuce calea surghiunului, plecînd prin Giurgiu la Rusciuc. În Gara de Nord a avut loc o puternică manifestație de solidaritate din partea mulțimii care a asistat la plecarea lor³.

Astfel Kogălniceanu s-a aflat în poziția celui mai leal patriotism față de cauza romînilor din Transilvania. Romîni transilvăneni au avut în marele om politic de peste Carpați un sprijinitor permanent. În momentele lor de grea încercare, ei i s-au adresat cu toată încrederea.

În ultimii ani ai vieții, bătrînul Kogălniceanu a fremătat de aceeași dragoste de țară.

Glasul i-a fost amuțit de moarte la 20 iunie 1891, la Paris, sub cuțitul celei de-a unsprezecea operații, în al 75-lea an al vieții. La aflarea veștii morții sale, parlamentul țării și-a precupețit jalea, tocmindu-se asupra suspendării ședinței⁴.

A fost însă cineva care a prețuit pe „omul dela 2 mai 1864“. A fost țara, poporul, care știa să prețuiască pe cel ce prețuise poporul și țara și căruia de aceea i-a păstrat o neștearsă amintire.

¹ Alex. Lapedatu, *Un episod revoluționar acum o jumătate de veac*, București, 1936; Mihail Kogălniceanu, *Interpelațiunea privitoare la expulzarea romînilor de peste Carpați*, București, 1886; C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. II, p. 12—13 și p. 23—24.

² Mihail Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 32.

³ C. Bacalbașa, *op. cit.*, vol. II, p. 12—13; C. Boerescu, *op. cit.*, p. 411 și urm.

⁴ G. H. Georgescu-Buzău, *Mihail Kogălniceanu înnoitorul*, p. 215.